

تعیین راهبردها و سیاست‌های اکوتوریستی در توسعه مناطق روستایی

(نمونه موردی: منطقه غریب محله شهرستان بهشهر)

ارسطو یاری^۱ محمد روشنعلی^{*۲} هانیه امیدزاده^۳

۱- استادیار جغرافیای انسانی (گرایش برنامه‌ریزی روستایی)، دانشگاه محقق اردبیلی

۲- کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی (گرایش اقلیم‌شناسی)، دانشگاه محقق اردبیلی

چکیده

امروزه از جمله فرصت‌های جدید اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی که به دلیل نیازهای جهانی به شدت در حال رشد و گسترش است، صنعت گردشگری می‌باشد. کشور ایران به دلیل دارا بودن پتانسیل‌های متنوع و گسترده همواره به عنوان یکی از کانون‌های گردشگری در قلمرو سرزمینی مطرح بوده است. از همین رو، از میان فرصت‌های گردشگری موجود در کشور، جاذبه‌های طبیعی و چشم‌اندازهای بکر و آب و هوای مناسب، زمینه را برای توسعه اکوتوریسم، بیش از دیگر جنبه‌های گردشگری تقویت می‌کند. در این زمینه، انجام برنامه‌ریزی با رویکرد جدید مشارکتی و راهبردی می‌تواند یکی از شیوه‌های بهره‌برداری از این فرصت‌ها برای مناطق روستایی با پتانسیل اکوتوریسم باشد. در این میان منطقه غریب‌محله به دلیل موقعیت جغرافیایی آن دارای پتانسیل‌های فراوان اکوتوریسم می‌باشد. هدف این تحقیق بررسی فرصت‌ها و محدودیت‌های اکوتوریسم منطقه غریب‌محله بر اساس رویکرد برنامه‌ریزی مشارکتی می‌باشد که با استفاده از روش‌شناسی توصیفی - تحلیلی (تلفیقی از روش کمی و کیفی) و به کارگیری مدل SWOT، کوشش شده است تا راهبرد اصلی برای اقدام در زمینه اکوتوریسم منطقه مورد مطالعه از دیدگاه ۱۲۲ نفر از کارشناسان به عنوان نمونه، مورد شناسایی و ارائه گردد. نتایج بدست آمده نشان داد که بر اساس ارزیابی میانگین نمرات استراتژی‌های محافظه‌کارانه در ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی، استراتژی توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد به عنوان بهترین استراتژی انتخاب شد.

واژه‌های کلیدی: اکوتوریسم، برنامه‌ریزی راهبردی، مدل SWOT، منطقه غریب محله

مقدمه

امروزه پدیده گردشگری و اکوتوریسم، به لحاظ درآمدزایی فراوان آن، بسیاری از کشورهای جهان را بر آن داشته که سرمایه‌گذاری زیادی را به این بخش اختصاص دهند (Tremblay, 2006: 4). در سالهای اخیر که طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم از نظر مفهومی در جوامع مختلف سیاست‌گذاری و همچنین در نهادهای عمومی و تشکلهای زیست محیطی و توسعه پایدار و همچنین ایجاد درآمدهای ارزی و ریالی در تولید ناخالص ملی از رشد قابل توجهی برخوردار شده است (عبداللهی، ۱۳۸۶: ۲). جلب و جذب گردشگر به منظور بازدید از مکان‌های دیدنی و آثار ملی و باستانی به سرمایه‌گذاری بسیاری در زمینه آماده سازی مکان‌های مورد بازدید، احداث جاده‌های مطلوب قابل دسترسی، هتل‌های چند ستاره، وسایل نقلیه مناسب و نظایر اینها نیازمند است؛ اما در این میان از بین انواع مختلف گردشگری، اکوتوریسم و جذب گردشگرانی که به منظور دیدن مناظر طبیعی به منطقه مسافرت می‌کنند، با کمترین سرمایه‌گذاری نسبت به سایر انواع گردشگری میسر می‌گردد (Jiang, 2008: 23). اکوتوریسم از ترکیب واژه‌های اکولوژی و توریسم تشکیل یافته است و در واقع محصول چالش‌های زیاد بین طرفداران افراطی بهره‌گیری و استفاده بدون حدود مرز از طبیعت و طرفداران استفاده معقول در حد ظرفیت طبیعی با دیدگاههای حفاظتی و بهره‌گیری پایدار از این منابع طبیعی بوده است. به جهت قرار داشتن در دوره خاص از شرایط کره زمین از نظر کاهش کمی، کیفی منابع طبیعی، افزایش رو به رشد جمعیت، وجود چالش‌های جدی بین جمعیت نیازمند به طبیعت در تأمین نیازمندیهای اساسی و ظرفیت محدود منابع طبیعی لزوم توجه به مبحث اکوتوریسم بر همگان به خصوص متفکران و اندیشمندان بیش از پیش آشکار می‌شود، تا ضمن بهره‌گیری از مواهب الهی برای استفاده نسلهای آتی آن چیزی را که تحویل می‌دهیم پایداری خودش را از دست نداده باشد. اکوتوریسم را انواعی از توریسم را شامل می‌شود که به طبیعت به طور مستقیم و غیرمستقیم مربوط می‌شود و انگیزه اصلی بازدید و استفاده از جذابیت‌های طبیعی و فرهنگ بومی است، بدون اینکه خلل و خسارتی را متوجه آن نماید (عبداللهی، ۱۳۸۶: ۲). امروزه برای تقویت روستاها و مناطق محروم راهکارهای گوناگونی پیشنهاد شده است؛ اما هیچ یک از آنها نتوانسته‌اند به بهبود وضعیت نواحی محروم و دور مانده از روند تغییرات و تحولات توسعه کمک کنند. یکی از راهبردهای که برای تقویت نواحی محروم و دارای قابلیت توسعه مطرح شده است، توسعه و گسترش گردشگری در مناطقی است که دارای پتانسیل‌های لازم برای توسعه گردشگری هستند. از طرف دیگر رشد و گسترش شهرنشینی و نیاز جوامع شهرنشین به بازدید از جاذبه‌های طبیعی، سبب سرازیر شدن خیل عظیمی از جمعیت شهرنشین به نواحی و مکان‌های دارای جاذبه‌های گردشگری شده است. در این راستا افزایش استفاده از وسایل حمل و نقل خصوصی نیز در تسریع بخشیدن به این جابجایی نقش غیرقابل انکاری داشته است. این جابجایی عظیم جمعیت می‌تواند منافع عظیمی را برای جوامع میزبان به همراه داشته باشد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۹). منطقه غریب‌محلّه با داشتن جاذبه‌های طبیعی، توان بالایی برای جذب اکوتوریسم و طبیعت‌گردی داشته و رودخانه‌ها، چشمه‌سارها، دره‌های زیبا با اقلیمی فرحبخش و شرایط کوهستانی و برخوردار از چشم‌اندازهای طبیعی از توانمندیها و ظرفیت‌های محیطی بالایی جهت توسعه فعالیت‌های اکوتوریستی برخوردار است. شناخت این قابلیت‌ها به منظور بهره‌وری بیشتر از آنها موجبات رشد فعالیت اکوتوریستی را فراهم می‌آورد و به تسهیل توسعه در ابعاد مختلف نیز کمک می‌نماید؛ اما علیرغم وجود قابلیت‌های اکوتوریستی بسیار در این روستا به نظر می‌رسد عدم

بهره‌برداری بهینه از جاذبه‌های اکوتوریستی و نبود یک برنامه مدرن بهره‌وری توانمندی‌های منطقه را کاهش داده است. به عبارتی دیگر، نه تنها به بروز پیامدهای مثبت منجر نشده، که باعث ایجاد اثرات سوء در سطح منطقه نیز شده و دستیابی به توسعه پایدار از طریق رشد و توسعه فعالیت گردشگری را با مشکلاتی روبرو ساخته است، مشکلات زیست محیطی و تخریب چشم‌اندازهای طبیعی از جمله این پیامدهای زیانبار است. لذا بررسی و شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌ها جهت ارائه راهبردها و راهکارهای توسعه‌ای ضروری به نظر می‌رسد. این نوشتار تلاشی است در راستای شناسایی همه جانبه ظرفیت‌ها و محدودیت‌های فراروی بخش اکوتوریسم در منطقه غریب‌محله، و می‌کوشد تا با یک نگرش همه جانبه ضمن بررسی و شناخت وضع موجود فعالیت‌های اکوتوریسم در منطقه مورد مطالعه، راهبردهای لازم را برای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم ارائه داده و زمینه‌های دستیابی به عواید آن را برای ساکنین محلی فراهم نماید.

سوالات پژوهش

- ۱- نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در ارتباط با گسترش فعالیت‌های بخش اکوتوریسم در سطح منطقه مورد مطالعه کدامند؟
- ۲- سناریوها و راهبردهای لازم برای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم در سطح منطقه مورد مطالعه کدامند؟

اهداف پژوهش:

- اهداف اصلی این پژوهش عبارتند از:
- ۱- بررسی و شناخت نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در ارتباط با گسترش فعالیت‌های بخش اکوتوریسم در سطح منطقه مورد مطالعه
  - ۲- سناریو سازی و تدوین راهبردهای مرتبط با گسترش و توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم در منطقه مورد مطالعه

پیشینه مطالعات

تحقیقات متعددی در زمینه اکوتوریسم انجام شده است. صدر موسوی و دخیلی کهنمویی (۱۳۸۶)، در سال ۱۳۸۲ در ارزیابی وضعیت تسهیلات، پژوهشی با عنوان گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران به ویژه کندوان، قلعه بابک و شرفخانه به این نتیجه رسیده‌اند که توزیع زیرساخت‌های گردشگری در اغلب زمینه‌ها به طور مناسب توزیع نشده است. نوروزی اورگانی و نوری (۱۳۸۳)، در مطالعه‌ای با عنوان ارزیابی توان محیطی برای توسعه توریسم در دهستان چغاخور، به این نتیجه رسیده‌اند که تمامی سطح منطقه برای توسعه گردشگری از توان بالایی برخوردار است. افتخاری و مهدوی (۱۳۸۵)، با استفاده از روش پیمایش میدانی و به کارگیری الگو SWOT ضمن ارزیابی نقاط ضعف و قوت، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها، به نقش راهکارهای توسعه گردشگری روستایی و ارائه استراتژی مناسب در جهت توسعه گردشگری در دهستان لواسان کوچک پرداختند. به عقیده آنها، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران همچنان از فعالیت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد کرده و گفته‌اند که گردشگری روستایی

در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است. کرچر^۱ (۱۹۹۳)، در پژوهشی اصول گردشگری پایدار را این چنین مطرح ساخته است: استفاده پایدار از منابع؛ کاهش مصرف انرژی و جلوگیری از اتلاف آن؛ حفظ تنوع؛ فعالیت گردشگری و برنامه‌ریزی؛ حمایت از نظام اقتصاد محلی؛ مشارکت اجتماعات محلی؛ مشاوره با افراد ذینفع و عامه مردم؛ آموزش خدمه؛ بازاریابی فعالیت گردشگری و انجام تحقیقات مستمر پیرامون توسعه گردشگری است. مورفی^۲ (۱۹۸۵)، در خصوص مدیریت توریسم، به این نتیجه رسیده است که توریسم به ارزیابی محیطی و برنامه‌ریزی محیطی نیاز دارد. بلن^۳ (۲۰۰۵)، تأثیر هوا، آب و هوا شناسی را در ارتباط با چشم‌انداز جغرافیا و توریسم بررسی و به این نتیجه رسیده است که تغییرات هوا و آب و هواشناسی در جذب و نگهداری توریسم نقش اساسی دارد. با توجه به مطالعات انجام شده در خارج و داخل کشور در زمینه اکوتوریسم، از این رو مقاله حاضر سعی دارد با استفاده از مدل SWOT، به بررسی توانمندی‌ها و فرصت‌های اکوتوریسم منطقه غریب محله بپردازد و در نتیجه با شناسایی نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدها، استراتژی لازم برای توسعه اکوتوریسم منطقه مورد مطالعه تدوین کند، زیرا استراتژی آینده نگر، از جمله ضرورت‌های برنامه‌ریزی و مدیریت امروزی به شمار می‌رود.

مبانی نظری تحقیق

اکوتوریسم^۴ از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در نقاط مختلف جهان به شمار می‌آید که فرصت بسیار مناسبی را در اختیار بازدیدکنندگان قرار می‌دهد تا از اهمیت حفظ فرهنگ‌ها و چگونگی محافظت از فرهنگ‌های محلی و طبیعت آگاهی یابند. این شرایط می‌تواند درآمد خوبی را برای جوامع محلی و نواحی دور دست طبیعی به وجود آورد. شهرت اکوتوریسم در این است که ابزار مناسبی برای محافظت از نواحی به شمار می‌آید. اجرا و توسعه اکوتوریسم نتایجی را به دنبال دارد، که عبارتند از:

- افزایش اهمیت نواحی حفاظت شده و اکوسیستم‌ها، و بالا بردن ارزش اقتصادی آنها؛
- ایجاد درآمد مستقیم برای نواحی حفاظت شده؛
- ایجاد درآمد مستقیم و غیرمستقیم برای جوامع محلی و افزایش انگیزه آنها در حفاظت از محیط زیست؛
- منجر شدن به شکل‌گیری تشکیلات منسجم برای پایش از نواحی محافظت شده در سطح جوامع محلی و ملی؛
- ارتقای فرهنگ استفاده پایدار از منابع طبیعی و منجر شدن به کاهش تهدیدات جوامع زیستی (درام و مور، ۱۳۸۸؛ به نقل از بدری و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۵).

در یک تقسیم‌بندی اکوتوریسم زیرمجموعه‌های فراوان دارد که با توجه به شرایط اقلیمی و تنوع آب و هوایی هر کشوری تعداد و نوع آن متغیر است (جدول ۱):

^۱ -Korcher

^۲ -Murphy

^۳ -Belen

^۴ - Ecotourism

جدول ۱: شاخه‌های اکوتوریسم و ویژگی‌های آنها

ویژگیها	نوع اکوتوریسم
مسافرت برای یک تجربه غیرمعمول که شامل خطر هم است و زیاد هم قابل اضمینان نیست مانند یک سفر در جنگلهای آمازون.	سفر ماجراجویانه ^۱
هر شکل از توریسم که منابع تفریحی و زیست محیطی را تقلیل ندهد تا دیگران از آن لذت ببرند.	مسافرت پایدار ^۲
توریسمی که اثر منفی بر طبیعت نگذارد و بر طبیعت خطرناک نباشد.	سفر مسئولانه ^۳
توریسم در طبیعت، جنگل، دیدن گله گاوها و گوسفندان.	توریسم طبیعی ^۴
سفری که دوستانه با طبیعت باشد.	سفر سبز ^۵
این مسافرتها بر فعالیتهای بدنی که در هوای آزاد و صحراها صورت می‌گیرد، متمرکز است. مثل کوهپیمایی، قایق سواری و غیره.	توریسم ورزشی ^۶
توریسمی که با معماری بناها، فرهنگ و تاریخ مردم بومی سرو کار دارد. که توام با تأثیرپذیری و مشاهده فرهنگها است.	توریسم فرهنگی ^۷
نوعی گردشگری است که در آن از کارهای کشاورزی سنتی دیدن می‌کنند و یا اینکه شخصاً در این گونه فعالیتهای شرکت می‌کنند بدون اینکه به اکوسیستم منطقه یا حاصل خیزی زمینهای کشاورزی میزبان لطمه وارد شود.	آگری توریسم ^۸

منبع: عبدالهی، ۱۳۸۶: ۵-۶

اکوتوریسم از دید روانشناسی اجتماعی سبب رشد شخصیت و شکوفایی استعدادها و ارتقای سطح دانش و معرفت افراد می‌گردد و انسانها را یاری می‌دهد تا با شناخت تنوع فرهنگها، ارزشها ملی اقوام گوناگون، برخورد محوری فائق آیند و در جهت وحدت خاندان انسانی گام بردارند (اشتری، ۱۳۸۳: ۷۴). از آنجا که اکوتوریسم در قرن بیست و یکم بسیاری از فضاهای جغرافیایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و الگوی فضایی جدیدی را در نواحی مختلف جغرافیایی شهرها و طبیعت‌های بکر با چشم‌اندازهای زیبای پیرامون شهرها به وجود می‌آورد، نقش انسان در واقع حفظ محیط زیست فرض می‌شود. بنابراین، تفرجگاه‌های محیط طبیعی حاشیه شهرهای بزرگ عمدتاً به دلیل بعد زمانی و فضایی کوتاه و همچنین توانایی استفاده بیشتر افراد طبقه متوسط در روزهای آخر هفته، جایگاه والایی یافته است زیرا این فضاها زمینه‌ساز استراحت، تمدد اعصاب، گذارن اوقات فراغت و انجام سرگرمی محسوب می‌شوند (مافی و سقایی، ۱۳۸۳: ۱۶۸). و در نتیجه به افزایش شمار گردشگران در منطقه و به گسترش خدمات و تسهیلات و افزایش درآمدهای محلی و سطح اشتغال می‌انجامد.

¹ - Adventure Travel

² - Sustainable Tourism

³ - Responsible Tourism

⁴ - Nature – Based Tourism

⁵ - Green Tourism

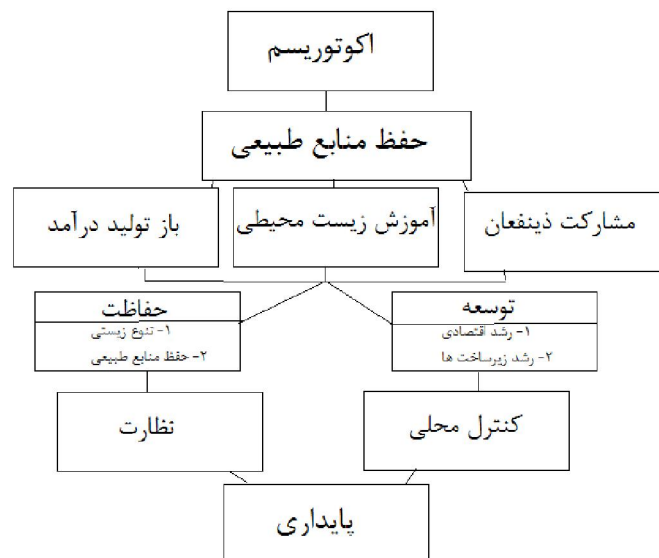
⁶ - Sport Tourism

⁷ - Cultural Tourism

⁸ - Agro Tourism

اکوتوریسم و توسعه پایدار

در تعریف سازمان ملل از توسعه پایدار چنین آمده است: توسعه پایدار آن گونه توسعه‌ای است که از نظر اقتصادی پویا و پربازده، از نظر زیست محیطی غیرمدافع و غیرمخرب، از نظر اجتماعی عادلانه و قابل قبول و از نظر فن‌آوری متناسب و مطلوب باشد (امینیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). براساس رویکرد نظری توسعه پایدار، اکوتوریسم می‌تواند به عنوان شکلی از گردشگری پایدار عمل کند و منفعت‌هایی را برای نسل حاضر و آینده به همراه آورد (دوها بوچسبام، ۱۳۸۴: ۲). زیرا امروزه بیشتر مناطق طبیعی باقیمانده از چند راه حفاظت می‌شوند، که اکوتوریسم یکی از آنهاست. اصولاً اکوتوریسم راهبردی است برای کنترل حفاظت شده. این نوع گردشگری با هدف چندجانبه، یعنی حفاظت از محیط زیست، احترام به جوامع محلی و ارتقای مؤلفه‌های فرهنگی جوامع میزبان، سروکار دارد که این اهداف با مفهوم توسعه پایدار همخوانی دارند و شعار اصلی آن (سفر مسئولانه به مناطق طبیعی به منظور حفظ محیط زیست و بهبود اوضاع اقتصادی جوامع محلی) است (درام و مور، ۱۳۸۸: ۱)، (شکل ۱).

شکل ۱: اکوتوریسم و توسعه پایدار (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

تأثیرات و پیامدهای اکوتوریسم در حوزه توسعه پایدار می‌تواند بسیار متفاوت و گسترده باشد. که در جدول (۲) به پیامدهای اکوتوریسم در زمینه‌های زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی اشاره شده است.

جدول ۲: پیامدهای اکوتوریسم

اهداف	عملکرد
۱- حفظ منابع طبیعی ۲- ارتقاء نظارت زیست محیطی	زیست محیطی
۱- ایجاد درآمد ۲- تعدیل شکاف اقتصادی	اقتصادی
۱- آموزش تعاملات اجتماعی و فرهنگی ۲- تبادل فرهنگی ۳- گسترش مشارکت محلی	اجتماعی- فرهنگی

بو (۱۹۹۲) پیامدهای اکوتوریسم را که در پایداری جوامع محلی و محیط‌های طبیعی اثر بخش است در سه گروه اقتصادی، زیرساختی و رفاه اجتماعی طبقه‌بندی می‌نماید. جدول (۳) خلاصه‌ای از این طبقه‌بندی و پیامدهای اکوتوریسم را نشان می‌دهد.

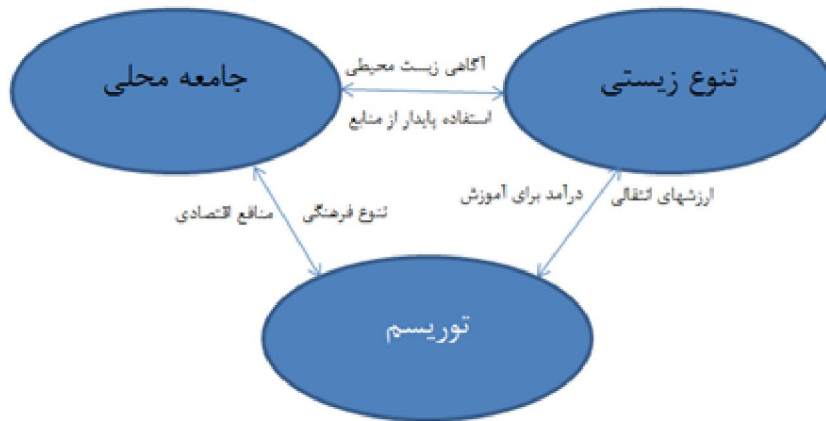
جدول ۳: منافع بالقوه اقتصادی، زیرساختی و اجتماعی اکوتوریسم

امثال	شکل منفعت	ابعاد
* افزایش شاغلین محلی در فعالیتهای مرتبط با اکوتوریسم * افزایش تعداد کارها و شغل های جدید (رستوران داری، هتل داری، راهنمای تور و غیره)	- افزایش فرصت‌های اشتغال - کارآفرینی - توزیع درآمد	منافع اقتصادی
* افزایش تعداد مراکز ارائه دهنده انواع خدمات بهداشتی - درمانی یا آموزشی در محل یا نزدیک محل * افزایش سرانه جاده‌های ارتباطی * افزایش وسایل حمل و نقل * افزایش کیفیت جاده های ارتباطی	- دسترسی به کالا و خدمات - دسترسی به خدمات بهداشتی - درمانی و آموزشی - توسعه زیرساخت های ارتباطی - توسعه زیر ساخت های حمل و نقل	منافع زیرساختی
* سطح آگاهی میزبان بر نحوه تعامل با گردشگر و نحوه ارائه خدمات و در نتیجه در افزایش درآمد اثرگذار است. * استفاده از تجارب گردشگران برای توسعه گردشگری محلی	- حفظ و تقویت میراث فرهنگی - افزایش سطح آگاهی ساکنین محلی	منافع رفاه اجتماعی

منبع: (بو، ۱۹۹۲: ۳۹)

اکوتوریسم و توسعه روستایی

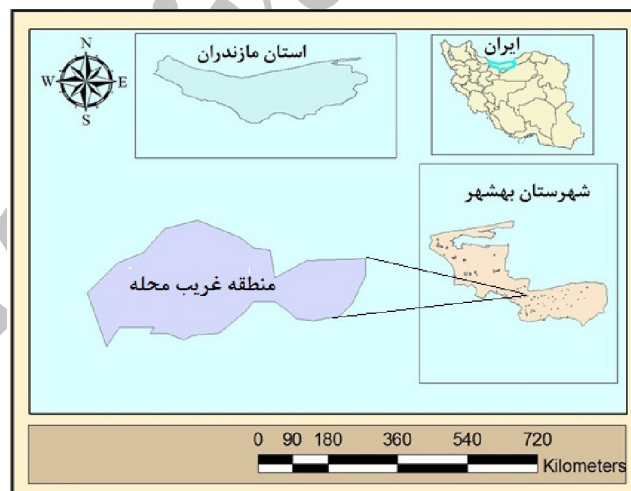
بخش عمده منابع طبیعی در قلمروهای روستایی متمرکز شده‌اند (Wells, 1993:451). روستاها و ساکنین آن از دو جهت با صنعت توریسم در رابطه هستند، یکی اینکه محیط‌های روستایی به عنوان فضاها و اماکن بیلاقی و استراحتگاهی برای گذران اوقات فراغت توریستها و به ویژه جهانگردان داخلی به شمار می‌آیند و دیگر اینکه تولیدات آنها اعم از مواد خوراکی و صنایع دستی روستایی به توریستها عرضه می‌گردد و از این طریق به اقتصاد معیشتی آنان کمک می‌کند. شرایط طبیعی و مورفولوژیکی، عوامل و عناصر اقلیمی به همراه ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط‌های روستایی اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورد که هر کدام به لحاظ فیزیکی و تیپ معماری و نوع معیشت و آداب و رسوم و سنتها و اعتقادات مذهبی و قومی - قبیله‌ای با یکدیگر اختلاف داشته و همین عدم یکنواختی و خصوصیات انحصاری است که برای توریستها جاذبه داشته و علاقمند به دیدار آنها هستند (رضوانی، ۱۳۷۷: ۱۰۵) (شکل ۲).

شکل ۲: ارتباط متقابل توریسم، جامعه محلی و محیط زیست (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

موقعیت جغرافیایی منطقه غریب محله

منطقه غریب محله در جنوب شهر بهشهر واقع در منطقه هزار جریب در میان کوههای سوچلما و جهانمورا که یک ناحیه کوهستانی است، می باشد. این منطقه از شمال به روستاهای پجیم، زلت، شیخ محله؛ از جنوب به محسن آباد و کفکور و از شرق به روستای گالش محله و از غرب به چالکده محدود می باشد. منطقه غریب محله بین ۵۳ درجه و ۴۰ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۶ درجه و ۳۴ دقیقه عرض جغرافیایی قرار دارد. مساحت محدوده قانونی روستا ۵/۱ کیلومترمربع و مساحت محدوده خدماتی و خارج از محدوده خدماتی به ۳۵ کیلومترمربع است (شکل ۳).

شکل ۳: موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۳۹۵)

جاذبه های گردشگری منطقه ی غریب محله

منطقه غریب محله به علت برخورداری از مجموعه کم نظیری از انواع پدیده های زیبای طبیعی قادر است در تمامی فصول سال گردشگران، به خصوص طبیعت گردان را به سوی خویش جلب نماید که در ادامه شرح مختصری از آنها ذکر شده است. چشمه های بسیار زیادی در سطح منطقه غریب محله پراکنده اند که از آن جمله می توان به چشمه کهواو، تاریک چشمه و بینجنوم اشاره نمود. از نظر پوشش گیاهی، گستره

وسیع‌تری از منطقه غریب‌محله به پشتوانه شرایط اکولوژیکی پوشیده از گیاهان مرتعی است که به ویژه در فصول بهار و تابستان از چشم‌اندازهای زیبایی برخوردار می‌شود. وضعیت پوشش گیاهی ناحیه بیانگر غنای پوشش نباتی و اکوسیستم نباتی ناحیه و حاکی از جاذبه‌های ارزشمند برای جلب گردشگر به ناحیه است. درختانی چون کاج، بید، راش، بلندمازو، اوجا، افرا، انجیلی، شمشاد، ممرز، ازگیل، انار، خرمالو، گردو، ملیچ، توسکا، نمدار و ولیک در جذب طبیعت‌گردی نقش بسیار دارند. از آنجایی که تمامی جنگلهای منطقه هزارجریب بهم متصل می‌باشند و از جهت آب و هوا و خصوصیات جغرافیایی دیگر نظیر نوع پوشش گیاهی و وضعیت خاک، شکل مناطق، داشتن رودخانه، راههای ارتباطی و غیره بهم نزدیک می‌باشند، بناچار از جهت داشتن محیط جانوری یکی می‌باشند. منطقه مورد مطالعه به دلیل داشتن آب و هوای و پوشش گیاهی متنوع انواع مختلف جانوران را در خود جای داده است. پستانداران نظیر: گراز، آهو، گوزن، خرس، روباه، شغال و غیره؛ پرندگان: مانند شاهین، قرقاول، کبک، کیوتر، تیکا، گنجشک و غیره؛ خزندگان: همچون مار، سوسمار، لاک پشت و غیره زندگی می‌کنند. از آثار تاریخی در منطقه غریب‌محله می‌توان به آرامگاه امامزاده زکریا که در قسمت جنوب این روستا واقع شده اشاره نمود.

منبع: (نگارندگان، ۱۳۹۵)

روش تحقیق

پژوهش پیش روی از نوع پژوهش‌های پس‌کاوی است و روش انجام مطالعات در این پژوهش با توجه به ماهیت کار مبتنی بر روشهای توصیفی-تحلیلی و پیمایشی (نظر سنجی از خبرگان) می‌باشد. مبتنی بر ماهیت مطالعات مدیریت توسعه، روشهای گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز طرح ترکیبی از

روشهای اسنادی (جستجوی کتابخانه‌ای) و میدانی (استفاده از پرسشنامه ساخت یافته^۱ و تکنیک دلفی در خصوص نقاط قوت ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های موجود و آینده) می‌باشد. جامعه آماری این مطالعه مشتمل بر تمام کارشناسان و صاحب‌نظران است و جامعه نمونه که از طریق فرمول کوکران برآورد شده شامل ۱۲۲ نفر است که به روش انتخابی تعیین شده است.

تکنیک SWOT، تحلیل بسیار مفیدی برای تحلیل موقعیت جاری و تصمیم‌گیری، ارزیابی پیامدها و گزینه‌ها برای انتخاب است و نه تنها چشم‌انداز کنونی بلکه فرصت‌ها و تهدیدات آتی را نیز در بر می‌گیرد. این روش در متون مختلف برنامه‌ریزی به صورت مختلف بکار برده شده و هر کدام مراحل متفاوتی را برای این روش بیان نموده‌اند. در این تحقیق با توجه به شکل (۴) یک فرایند برنامه‌ریزی ۵ مرحله‌ای برای این روش در نظر گرفته شده، که در این قسمت به طور اجمال به تشریح این مراحل می‌پردازیم:

مرحله اول: شناخت عوامل محیطی داخلی و خارجی (IFE) و (EFE)

عوامل داخلی عواملی هستند که مربوط به درون منطقه هستند و برخلاف عوامل خارجی تا حدود زیادی در کنترل مدیریت منطقه هستند. نقاط قوت (S) و ضعف (W) از جمله عوامل داخلی هستند. فرصت‌ها (O) و تهدیدها (T) از جمله عواملی هستند که از محیط خارج بر منطقه اثر می‌گذارند.

مرحله دوم: ارزیابی عوامل داخلی (IFE) و خارجی (EFE)

در این مرحله هر کدام از عوامل مؤثر در محیط داخلی و خارجی در یک ماتریس دسته‌بندی شده و وزن نسبی آنها مشخص می‌شود.

مرحله سوم: تشکیل ماتریس تطبیقی و تدوین استراتژی‌ها

نتایج حاصل از ارزیابی عوامل داخلی و خارجی تعیین کننده نوع استراتژی منتخب برای منطقه مورد مطالعه است. در این مرحله چهار نوع استراتژی به شرح زیر وجود دارد:

- استراتژی‌های تهاجمی یا SO: برای استفاده از فرصت‌ها با استفاده از نقاط قوت
- استراتژی‌های تعاملی یا تنوع یا ST: برای استفاده از نقاط قوت جهت جلوگیری از تهدیدها
- استراتژی‌های محافظه‌کارانه با تضمین جهت یا WO: برای جبران نقاط ضعف
- استراتژی تدافعی یا انفعالی یا WT: برای به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدها و نقاط ضعف

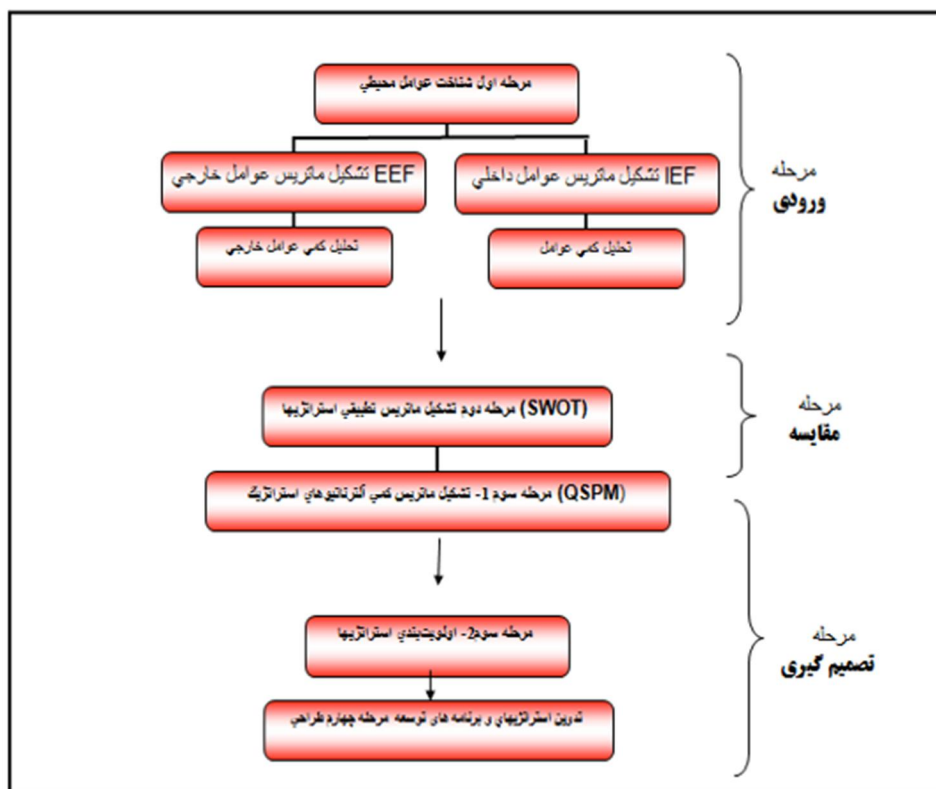
مرحله چهارم: تشکیل ماتریس کمی آلترناتیوهای استراتژیک (QSPM)

در این مرحله انطباق هر کدام از استراتژی‌های تدوین شده با عوامل داخلی و خارجی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

مرحله پنجم: تصمیم‌گیری (اولویت‌بندی استراتژی‌ها)

در این مرحله با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM) استراتژی‌های مختلف تدوین شده در مرحله تشکیل ماتریس تطبیقی استراتژی‌ها مورد ارزیابی و قضاوت قرار می‌گیرد و جذابیت نسبی آنها تعیین شده و در نهایت اولویت‌بندی می‌شوند. لازم به ذکر است که هر چه میزان جذابیت یک استراتژی بیشتر باشد در اولویت بالاتری جای می‌گیرد (شکل ۴).

¹ - structured questionnaire

شکل ۲: روش شناسی تدوین استراتژی‌های توسعه اکوتوریسم در منطقه غریب محله (نگارندگان، ۱۳۹۵)

تحلیل یافته‌ها

در مرحله نخست برای دستیابی به مهم‌ترین اولویت‌ها در توسعه اکوتوریسم منطقه غریب محله، براساس نظر کارشناسان به تشکیل ماتریس مقایسه دوجه دو عوامل داخلی (قوت، ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) پرداخته شده و راهبردهای اساسی برای توسعه اکوتوریسم منطقه غریب محله شناسایی شدند.

الف) ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (LFE): این ماتریس ابزاری جهت بررسی عوامل داخلی می‌باشد. در واقع نقاط قوت و ضعف را ارزیابی می‌نماید (جدول ۴).

جدول ۴: ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) اکوتوریسم منطقه غریب محله

عوامل داخلی (LFE)				امتیاز نهایی
میانگین	ضریب اهمیت	رتبه		
قوت‌ها (S)				
2.54	0.05	1	S_1 : مستعد بودن و آماده بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری	0.05
2.35	0.05	1	S_2 : وجود میوه‌های و محصولات کشاورزی برای فروش به گردشگران	0.05
1.17	0.02	2	S_3 : وجود آداب و رسوم و فرهنگ محلی و سنتی و نیز مکانهای تاریخی و دیدنی	0.05
2.45	0.05	2	S_4 : وجود چشم‌اندازهای زیبا و منحصر به فرد به همراه فضای سبز	0.11
2.45	0.05	2	S_5 : تنوع حیات جانوری	0.11

0.06	1	0.06	2.73	S ₆ : داشتن محیط آرام و بدون سروصدا در جهت استراحت و تمدد اعصاب و تفریح
0.14	2	0.07	3.15	S ₇ : وجود نیروی انسانی جوان و کارآمد
0.06	1	0.06	2.95	S ₈ : وجود جاذبه‌های طبیعی متعدد و متنوع نظیر رودخانه‌ها، چشمه‌ها، آبشارها، دره‌ها و پوشش گیاهی
0.06	1	0.06	2.64	S ₉ : اقلیم مناسب در فصل تابستان جهت استفاده از بیلافتات منطقه.
ضعفها (W)				
0.09	2	0.04	2.05	W ₁ : عدم تمایل ساکنین جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری از جمله عدم آشنایی به صنعت گردشگری
0.05	1	0.05	2.38	W ₂ : عدم وجود برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری‌های دولتی در منطقه غریب‌محله
0.05	1	0.05	2.46	W ₃ : عدم وجود تسهیلات بهداشتی و خدماتی
0.05	1	0.05	2.32	W ₄ : نبود تسهیلات و امکانات رفاهی در منطقه
0.08	2	0.04	1.84	W ₅ : عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده در منطقه غریب‌محله
0.05	1	0.05	2.27	W ₆ : توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال (تراکم کم در زمستان)
0.11	2	0.05	2.59	W ₇ : نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی (همانند جاده‌ها)
0.13	2	0.06	2.87	W ₈ : پراکندگی سرمایه‌های خرد محلی و عدم کارایی آنها
0.11	1	0.05	2.15	W ₉ : عدم آشنایی ساکنین روستای غریب‌محله و عدم آموزش آنها در نحوه بر خورد با گردشگران
1.49		10% 0	43.36	جمع

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

ب) ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE): این ماتریس ابزاریست که به استراتژیست‌ها اجازه می‌دهد تا عوامل بیرونی را در مقطع زمانی مورد نظر مورد ارزیابی قرار دهند (جدول ۵).

جدول ۲: ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE) اکوتوریسم منطقه غریب محله

امتیاز نهایی	رتبه	ضریب اهمیت	میانگین	عوامل خارجی (EFE)
فرصتها (O)				
0.19	4	0.04	2.12	O ₁ : مجاورت با شهرهای گردشگر پذیر شمال کشور
0.16	4	0.04	1.86	O ₂ : برگزاری نمایشگاه‌ها و همایش‌ها
0.17	3	0.05	2.56	O ₃ : سرمایه‌گذاری‌های کوچک و بزرگ در راستای اهداف گردشگری
0.16	3	0.05	2.42	O ₄ : ساخت راههای ارتباطی مناسب جهت سهولت دسترسی به جاذبه‌های طبیعی و انسانی
0.15	3	0.05	2.35	O ₅ : تقویت مسیرهای دسترسی به خدمات موجود در منطقه
0.16	3	0.05	2.41	O ₆ : تلاش برای شناسایی و معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی مانند چشمه‌ها و امامزاده
0.22	4	0.05	2.55	O ₇ : تقویت تولیدکنندگان محلی برای عرضه محصولات تولیدی و صنایع دستی خود به بازارهای خارج از منطقه

0.14	3	0.04	2.17	O ₈ : فراهم کردن تسهیلات و امکانات اقامتی، پذیرایی، رفت و آمد، راهنمایی و غیره برای گردشگران به منظور بازدید از جاذبه‌های طبیعی و انسانی منطقه
0.12	4	0.03	1.42	O ₉ : مشکلات زندگی شهری ناشی از کار زیاد شبانه روزی و آلودگی صوتی، هوا و آب گذران اوقات فراغت را در ایام تعطیل و اواخر هفته در منطقه غریب محله را ضروری ساخته است
تهدیدها (T)				
0.21	3	0.07	3.21	T ₁ : عدم توجه کافی به وضعیت اقتصادی منطقه مورد مطالعه
0.19	3	0.05	2.87	T ₂ : عدم تخصیص بودجه لازم جهت ساماندهی جاذبه‌های انسانی
0.23	4	0.05	2.64	T ₃ : نبود آموزش کافی توسط دولت جهت آگاهی رسانی به ساکنین محلی و هدایت آنها برای اقدام جهت رشد و توسعه گردشگری
0.19	4	0.04	2.13	T ₄ : از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی (همانند: زبان، آداب و رسوم محلی و نوع پوشاک، معماری، مسکن و غیره) با افزایش گردشگران
0.19	3	0.06	2.89	T ₅ : بی توجهی گردشگران و آسیب رساندن به جاذبه‌های طبیعی و انسانی
0.21	3	0.07	3.16	T ₆ : از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی و آثار تخریبی آن همانند افزایش سیل تخریب زمینهای کشاورزی و مزارع در قسمت‌های اطراف
0.25	3	0.08	3.78	T ₇ : هدفمند کردن یارانه‌ها، افزایش قیمت مواد سوختی تأثیر سوء آن بر جریان سفر و گردشگری
0.11	4	0.02	1.32	T ₈ : ناپایداری منابع طبیعی
0.17	3	0.05	2.65	T ₉ : محرومیت شدید منطقه و مهاجرت به شهر.
3.31		%100	44.51	جمع

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

همانطور که ملاحظه می‌گردد (جداول ۵ و ۴) امتیاز نهایی عوامل داخلی ۱,۴۹ می‌باشد. از مهمترین نقاط قوت منطقه مورد مطالعه می‌توان به وجود خانه‌های قدیمی، وجود جاذبه‌های طبیعی متعدد و متنوع نظیر رودخانه‌ها، چشمه‌ها، آبشارها، دره‌ها و پوشش گیاهی، داشتن محیط آرام و بدون سروصدا در جهت استراحت و تمدد اعصاب و تفریح می‌توان اشاره کرد. از میان نقاط ضعف اکوتوریسم منطقه غریب محله نبود معابر مناسب در رسیدن به جاذبه‌های گردشگری، نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی (همانند جاده‌ها)، عدم وجود تسهیلات بهداشتی و خدماتی، نبود تسهیلات و امکانات رفاهی در منطقه به شمار می‌روند؛ اما امتیاز نهایی عوامل خارجی ۳,۳۱ می‌باشد. از مهمترین فرصتها پیشرو اکوتوریسم منطقه، تقویت تولیدکنندگان محلی برای عرضه محصولات تولیدی و صنایع دستی خود به بازارهای خارج از منطقه، تلاش برای شناسایی و معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی مانند چشمه‌ها و امامزاده، تقویت مسیرهای دسترسی به خدمات موجود در منطقه بالاترین امتیاز را به خود اختصاص دادند و از میان اصلی‌ترین تهدیدها می‌توان به عدم توجه کافی به وضعیت اقتصادی منطقه مورد مطالعه، از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی و آثار تخریبی آن همانند افزایش سیل تخریب زمینهای کشاورزی و مزارع در قسمت‌های اطراف، هدفمند کردن یارانه‌ها، افزایش قیمت مواد سوختی تأثیر سوء آن بر جریان سفر و گردشگری اشاره نمود.

تشکیل ماتریس تطبیقی و تدوین استراتژیها

یکی از مناسبترین فنون برنامه‌ریزی و تجزیه و تحلیل استراتژیک، ماتریس SWOT (تحلیل نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات) است که امروزه به عنوان ابزار نوین برای تحلیل عملکردها و وضعیت شکاف، مورد استفاده طراحان و ارزیابان استراتژی قرار می‌گیرد. قلمرو ماتریس SWOT وسیع و گسترده است و در واقع یک چهارچوب مفهومی برای تحلیل‌های سیستمی محسوب می‌شود که امکان بررسی عوامل و مقایسه تنگناها، تهدیدات، جنبه‌های آسیب‌زنده، فرصت‌ها، تقاضاها و موقعیت‌های محیط بیرونی را همراه با نقاط قوت و ضعف استراتژی به وجود می‌آورد. این استراتژی‌ها عبارتند از:

- ۱- استراتژی‌های تهاجمی (SO): راهبردهای حداکثر استفاده از فرصت‌های محیطی با بکارگیری نقاط قوت سازمان
- ۲- استراتژی‌های محافظه کارانه (WO): راهبردهای استفاده از مزیت‌های بالقوه‌ای که در فرصت‌های محیطی نهفته است، برای جبران نقاط ضعف موجود سازمان
- ۳- استراتژی‌های رقابتی (ST): راهبردهای استفاده از نقاط قوت سازمان برای جلوگیری از مواجهه با تهدیدات
- ۴- استراتژی‌های تدافعی (WT): راهبردهایی برای به حداقل رساندن زیانهای ناشی از تهدیدها و نقاط ضعف

جدول ۶: مدل مفهومی روش شناسی ارزیابی عوامل داخلی و خارجی و تشخیص نوع استراتژی

تهدیدها (T)	فرصتها (O)	
ST (استراتژی‌های محافظه کارانه) تأکید بر تخصیص مجدد منابع	SO (استراتژی‌های تهاجمی) تأکید بر برتری‌های رقابتی هسته‌های مطالعاتی	قوتها (S)
WT (استراتژی‌های تدافعی) تأکید بر رفع آسیب‌پذیری هسته‌های مطالعاتی	WO (استراتژی‌های رقابتی) در نظر گرفتن نیازمندی‌ها	ضعفها (W)

با عنایت به چهار دسته استراتژی قرار گرفته در ماتریس سوات و با توجه به منطقه قرار گرفتن اکوتوریسم در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از استراتژی‌هایی را جهت ارزیابی و انتخاب در ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی بر می‌گزینند که مربوط به منطقه تعیین شده در ماتریس چهارخانه‌ای داخلی و خارجی باشد (امینی و خباز باویل، ۱۳۸۸: ۲۵).

جدول ۷: ماتریس عوامل داخلی و خارجی اکوتوریسم منطقه غریب‌محله

۱	۲,۵	۴
فرصت (استراتژی‌های محافظه کارانه) ۴۹,۱		(استراتژی‌های تهاجمی)
ضعف	۳,۳	قوت
(استراتژی‌های تدافعی) تهدید	۲,۵	(استراتژی‌های رقابتی)
	۱	

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

با توجه به ماتریس عوامل داخلی و خارجی، برای اکوتوریسم منطقه غریب‌محله استراتژی‌های محافظه‌کارانه انتخاب می‌شوند که عبارتند از:

استراتژی اول: اگرچه جاذبه‌های گردشگری منطقه غریب‌محله مهمترین تأکیدی است که در راستای توسعه گردشگری در منطقه مدنظر است؛ اما مهمترین تهدیدی که می‌تواند نگران‌کننده باشد مدنظر قرار ندادن و عدم برنامه‌ریزی در راستای کاهش معضلات و مشکلات زیست محیطی منطقه است. تغییر در بافت مسکونی روستا نمونه‌ای از این تخریب محیطی است که در سالهای اخیر بافت سنتی مسکن روستا را دگرگون نموده است و یا ساخت بعضی از کاربری‌های ناسازگار بدون توجه به حفظ بافت سنتی روستا می‌تواند از جذابیت‌های اکوتوریستی بکاهد.

استراتژی دوم: تأکید بر جاذبه‌های گردشگری منطقه غریب‌محله در کنار سایر جاذبه‌های دیگر و در راستای توسعه پایدار توریسم نیازمند تنوع کارکردها و محصولات توریستی است تا از طرفی فشارهای زیست محیطی بر این صنعت را کاسته و از طرفی دیگر تهدیدات محیطی را به فرصتی برای بهره‌گیری اصولی از منابع و تنوع‌سازی مشاغل تبدیل نماید.

استراتژی سوم: توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد و نیز جلوگیری از تخریب مزارع و پوشش گیاهی.

مرحله تصمیم‌گیری

ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM)

یکی از تکنیک‌ها و ابزارهای بسیار شایع در ارزیابی گزینه‌های استراتژیک و مشخص نمودن جذابیت نسبی استراتژی‌ها که در مرحله تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد، ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM) می‌باشد. این ماتریس مشخص می‌نماید که کدام یک از گزینه‌های استراتژیک انتخاب شده، مناسبتر می‌باشد و در واقع این استراتژی‌ها را اولویت‌بندی می‌نماید. برای تهیه ماتریس استراتژیک کمی

(QSPM) از تجزیه و تحلیل مراحل قبل چارچوب جامع تدوین استراتژی استفاده می‌شود (امینی و خباز باویل، ۱۳۸۸: ۲۷). در زیر، ماتریس استراتژیک کمی برای اکوتوریسم منطقه غریب محله آورده شده است که در آن سه استراتژی محافظه کارانه انتخاب شده مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۸/۹).

جدول ۸: ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM) اکوتوریسم منطقه غریب محله (عوامل داخلی)

استراتژی		ضرب اهمیت		قرار استراتژی (۱): مدنظر برنامه‌ریزی عدم و ندادن کاهش راستای در مشکلات و معضلات منطقه محیطی زیست		استراتژی (۲): تاکید جاذبه‌های بر منطقه گردشگری غریب محله		استراتژی (۳): توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد	
عوامل داخلی		ضرب جاذبیت	نمره	ضرب جاذبیت	نمره	ضرب جاذبیت	نمره	ضرب جاذبیت	نمره
قوتها (S)									
		0.05	2	0.1	1	0.05	1	1	0.05
		0.05	2	0.1	2	0.05	1	1	0.05
		0.02	2	0.04	2	0.04	2	2	0.04
		0.05	2	0.1	2	0.1	2	2	0.1
		0.05	1	0.05	1	0.1	2	2	0.1
		0.06	2	0.12	2	0.12	2	2	0.12
		0.07	1	0.07	1	0.14	2	2	0.14
		0.06	1	0.06	1	0.12	2	2	0.12
		0.06	1	0.06	1	0.06	1	1	0.06
ضعفها (W)									
		0.04	2	0.08	2	0.04	1	1	0.04
		0.05	2	0.1	2	0.05	1	1	0.05
		0.05	1	0.05	1	0.1	2	2	0.1
		0.05	1	0.05	1	0.1	2	2	0.1
		0.04	2	0.08	2	0.04	1	1	0.04
		0.05	2	0.1	2	0.1	2	2	0.1
		0.05	1	0.05	1	0.1	2	2	0.1
		0.06	1	0.06	1	0.12	2	2	0.12
		0.05	2	0.1	2	0.1	2	2	0.1
		1.00		1.37		1.42		1.53	
جمع									

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۳۹۵)

جدول ۹: ماتریس برنامه ریزی استراتژیک کمی (QSPM) اکوتوریسم منطقه غریب‌محله (عوامل خارجی)

استراتژی (۳): توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد		استراتژی (۲): تاکید جاذبه‌های بر منطقه گردشگری غریب‌محله		قرار استراتژی (۱): مدنظر برنامه‌ریزی عدم و ندادن کاهش راستای در مشکلات و معضلات منطقه محیطی زیست		ضریب اهمیت	استراتژی
نمره	ضریب جذابیت	نمره	ضریب جذابیت	نمره	ضریب جذابیت		عوامل داخلی
فرصتها (O)							
0.12	3	0.16	4	0.12	3	0.04	O1
0.16	4	0.16	4	0.16	4	0.04	O2
0.15	3	0.15	3	0.15	3	0.05	O3
0.2	4	0.15	3	0.2	4	0.05	O4
0.2	4	0.15	3	0.15	3	0.05	O5
0.2	4	0.15	3	0.2	4	0.05	O6
0.15	3	0.15	3	0.2	4	0.05	O7
0.16	4	0.12	3	0.16	4	0.04	O8
0.12	4	0.12	4	0.09	3	0.03	O9
تهدیدها (T)							
0.21	3	0.21	3	0.21	3	0.07	T1
0.15	3	0.15	3	0.15	3	0.05	T2
0.15	3	0.2	4	0.2	4	0.05	T3
0.16	4	0.16	4	0.16	4	0.04	T4
0.24	4	0.24	4	0.18	3	0.06	T5
0.28	4	0.28	4	0.21	3	0.07	T6
0.32	4	0.32	4	0.32	4	0.08	T7
0.08	4	0.08	4	0.08	4	0.02	T8
0.15	3	0.15	3	0.2	4	0.05	T9
3.2		3.1		3.14		1.00	جمع

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

همانطور که در جدول ۸ و ۹ ملاحظه می‌گردد، استراتژی‌های تعیین شده براساس مجموع عوامل داخلی و خارجی مورد ارزیابی قرار گرفته است. براساس ارزیابی عوامل داخلی، مجموع امتیاز استراتژی‌های اول تا سوم به ترتیب برابر ۱،۳۷، ۱،۴۲ و ۱،۵۳ می‌باشد و امتیاز استراتژی‌های اول تا سوم عوامل خارجی نیز به ترتیب برابر ۳،۱۴، ۳،۱ و ۳،۲ می‌باشد.

اولویت‌بندی استراتژی‌ها

با جمع‌بندی ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (عوامل داخلی - عوامل خارجی) نتایج زیر حاصل می‌شود (جدول ۱۰):

جدول ۱۰: اولویت بندی (جذابیت) استراتژی‌ها نسبت به عوامل داخلی و خارجی

میانگین نمرات	نمره جذابیت عوامل خارجی	نمره جذابیت عوامل داخلی	استراتژی‌ها
۲,۳۶	۳,۲	۱,۵۳	استراتژی با اولویت اول: توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد
۲,۲۶	۳,۱	۱,۴۲	استراتژی با اولویت دوم: تأکید بر جاذبه‌های گردشگری منطقه غریب‌محله
۲,۲۵	۳,۱۴	۱,۳۷	استراتژی با اولویت سوم: مدنظر قرار ندادن و عدم برنامه‌ریزی در راستای کاهش معضلات و مشکلات زیست محیطی منطقه

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵)

براساس ارزیابی میانگین نمرات استراتژی‌های محافظه‌کارانه در ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی، استراتژی توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد به عنوان بهترین استراتژی انتخاب شد.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از بررسی‌ها و تحلیل‌های انجام گرفته در زمینه اکوتوریسم در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهد که این منطقه در کنار مسائل و مشکلات فراوان، از ظرفیت‌های فراوانی درونی و بیرونی در زمینه توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم برخوردار است که با بکارگیری درست آنها می‌توان چشم‌اندازهای روشنی را برای منطقه مورد مطالعه به تصویر کشید. از جمله مهمترین ظرفیت‌های درونی این منطقه می‌توان به مواردی از قبیل وجود خانه‌های قدیمی، وجود جاذبه‌های طبیعی متعدد و متنوع نظیر رودخانه‌ها، چشمه‌ها، آبشارها، دره‌ها و پوشش گیاهی، داشتن محیط آرام و بدون سروصدا در جهت استراحت و تمدد اعصاب و تفریح و از ظرفیت‌های بیرونی نیز می‌توان به مواردی از قبیل تقویت تولیدکنندگان محلی برای عرضه محصولات تولیدی و صنایع دستی خود به بازارهای خارج از منطقه، تلاش برای شناسایی و معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی مانند چشمه‌ها و امامزاده، تقویت مسیرهای دسترسی به خدمات موجود در منطقه اشاره کرد. تحلیل وضعیت موجود با استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک، که زمینه‌های لازم را

برای احصاء نظرات کارشناسان نیز فراهم می‌نماید، نشان می‌دهد که سناریوی محافظه‌کارانه چارچوب مناسب برای تدوین استراتژیهای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم در منطقه مورد مطالعه می‌باشد و بر این اساس استراتژیهای توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، باغ‌ها در جهت کسب درآمد، تأکید بر جاذبه‌های گردشگری منطقه غریب‌محلّه و مدنظر قرار ندادن و عدم برنامه‌ریزی در راستای کاهش معضلات و مشکلات زیست محیطی منطقه پیشنهاد شده است.

Archive of SID

منابع و مآخذ:

۱. اشتری مهرجردی، اباذر، ۱۳۸۳، اکوتوریسم و پایداری، ماهنامه علمی جهاد، شماره ۲۶۲، صفحه ۷۴.
۲. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود. ۱۳۸۵. راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۳، صفحه ۱.
۳. امینی، محمدتقی،، خباز باویل، صمد. ۱۳۸۸. تدوین استراتژی به روش چارچوب جامع تدوین استراتژی مطالعه موردی: شرکت سهند خودرو تبریز، نشریه مدیریت بازرگانی، شماره ۲، صفحه ۲۷-۲۵.
۴. امینیان، سکینه، صادقی، ابراهیم، فرجی، عبدالله، نادری گورقلعه، افشین، ۱۳۹۱، بررسی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه پایدار اکوتوریسم ایران، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد سنندج، صفحه ۲.
۵. بدری، سیدعلی، رحمانی، خلیل، سجاسی قیداری، مجید، ۱۳۹۰، راهبردهای توسعه اکوتوریسم در شهرستان مریوان، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره دوم، صفحه ۳۵.
۶. بلمکی، بهنام، ۱۳۸۲، اکوتوریسم و جهان اسلام، روزنامه همشهری، شماره ۳۱۸۸، صفحه ۱.
۷. تقوایی، مسعود، تقی زاده محمدمهدی، کیومرثی، حسین. ۱۳۹۰. مکان‌یابی دهکده‌های گردشگری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل SWOT منطقه موردی: ساحل دریاچه کافت، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، شماره ۲، صفحه ۹۹.
۸. صدرموسوی، میرستار. دخیلی کهنموئی، جواد. ۱۳۸۶. ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۱، صفحه ۱۴۳-۱۲۹.
۹. دوها بوجسبام، برناردو، ۱۳۸۴، طبیعت‌گردی و توسعه پایدار در کاستاریکا، ترجمه سولماز یگانه، صفحه ۲.
۱۰. درام، اندی، آلن مور، ۱۳۸۸، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم، ترجمه محسن رنجبر، نشر آبیژ، تهران، صفحه ۱.
۱۱. رضوانی، علی اصغر، ۱۳۷۷، جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام نور، صفحه ۱۰۵.
۱۲. عبداللهی، عیوض، ۱۳۸۶، اکوتوریسم سازگار با حفاظت از محیط زیست و پایداری منابع طبیعی، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، صفحه ۶-۲.
۱۳. مافی، عزت‌الله، سقایی، مهدی، ۱۳۸۳، مدلی ترکیبی برای توسعه فضایی گردشگری روستایی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۳، صفحه ۱۶۸.
۱۴. نوری زمان آبادی، سیده‌هدایت‌اله،، نوروزی آورگانی، اصغر. ۱۳۸۳. ارزیابی توان محیطی برای توسعه توریسم در دهستان چغاخور، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، اصفهان، شماره ۲۲، صفحه ۲۸-۱۳.
15. Belen, M. 2005. Weather, climate and tourism, a geographical perspective, Annals of tourism research, vole 32, No 93
16. Boo, E. (1992). Ildlands and human needs. WHN Technical Paper, Washington DC: WWF and USAID.
17. Jiang, J. 2008. Evaluation of the Potential of Ecotourism to the Contribute to the Local Sustainable Development: A Case Study of Tengtou Village, China, Massey University, New Zealand.No, 23.
18. Murphy, P. 1985. Tourism, A community Approach, New York. p 200.

19. Korcher, B. 1993 .Some Fundamental Truths about tourism: understanding tourism social and environmental impacts. Journal of Sustainable Tourism. Australia, Charles Darwin University, No, 4.
20. Tremblay, P. 2006. Desert Tourism Scoping Study, Desert Knowledge CRC, Report 12.
21. Wells, M. P. 1993. Neglect of biological riches: The economics of nature tourism in Nepal. Biodiversity and Conservation, Vol 2: 445-464.

Archive of SID